

L'EMPREMTA D'ARMAND CARDONA TORRANDELL

Francesc X. Puig Rovira

En els medis on es va moure i on participà, en el món de la pintura i dels pintors, en els ambients culturals no tradicionals de Barcelona, entre els amics, i, d'una forma especial dins de la societat local de Vilanova, Armand Cardona Torrandell va ser un personatge singular i atípic. En la geografia humana de la nostra vila de la segona meitat del segle XX, Cardona és una figura que sobresurt. Com a pintor va realitzar una obra extensa i de notable qualitat. La seva personalitat intel·lectual i civil té uns trets característics; moltes vegades ha actuat de crític, de provocador i de revulsiu, i en positiu d'agent de transformació. La seva obra ha tingut des dels inicis una notable projecció. El seu nom sempre ha anat lligat al de Vilanova, on ha estat permanentment vinculat durant quasi seixanta anys. Ell no va tenir mai un esperit localista; no solament no el tenia, sinó que hi sentia repulsió, com rebutjava amb certa violència tota manifestació de mediocritat i d'estretor d'horitzons.

En diverses ocasions he escrit que la presència de Mir va assenyalar una fita en la història de la pintura de Vilanova. L'eclosió de Cardona com a pintor, a finals dels anys 50, assenyala una altra fita, tant per l'aportació de la seva obra, com per la influència en els gustos artístics, tant dels admiradors de l'obra, com d'altres pintors coetanis.

Els meus records més antics de Cardona, purament anecdòtics, daten dels primers anys quaranta. Llavors jo anava a col·legi als Escolapis; a les hores d'entrada al matí, amb un altre nen de la meua edat que fèiem el camí junts, ens creuàvem cada dia amb un noi més gran que nosaltres, modestament vestit, amb una barra de pa sota el braç, que anava llegint un llibre. El meu company em deia: "*Veus aquest noi? És molt savi...*".

Els primers anys cinquanta, el vaig conèixer i fórem amics. Cardona, llavors una mica erràtic a Vilanova, ens sorprenia pels seus extensos coneixements. Podia parlar de literatura, d'autors poc coneguts, de cinema, d'art; sabia gran quantitat de noms i de dades d'escriptors i d'artistes. Llegia i escrivia molt, voraçment; li coneixíem una amagada traça per dibuixar, que ell procurava no mostrar. Desenvolupava tasques professionals esporàdiques i irregulars: treballs administratius, classes i alguna substitució en escoles privades; si aconseguia un contracte no aguantava més d'un curs. Escrivia molt; sempre en llapis en unes llibretes amb tapa de cartró de mida petita, que li cabien a les butxaques, que sempre les portava atapeïdes. De tant en tant ens llegia algun conte o relat; era escrit en un llenguatge fàcil, agradable i expressiu, ben construït i concís. Mai no va publicar res. Tot els joves que teníem alguna vel·leïtat literària, estàvem més freturosos per poder publicar que per escriure bé. Ens sorprenia i admirava la capacitat per guardar per a si mateix el seu treball. Mai més he vist aquestes llibretes, que si es conserven ens descobririen una faceta ignota de Cardona.

Reembres, núm. 7. Any 1995. Pàgs. 17-24.

Recordo un conte, llegit per ell mateix una nit de primavera a la llum d'una farola de la plaça de la Verdura (sic, ja que aquest era el nom tradicional, no el de les Cols; la Verdura té un abast més ampli). El fil argumental era el següent. El narrador contemplava des del seu balcó d'un pis d'una ciutat gran, els moviments i l'ambient entorn d'un veí, al llarg d'uns anys. Era un músic jove, a l'inici d'una carrera prometedora i ascendent. Les entrades i sortides de nois i noies al pis del músic era freqüent i anava en augment. Un dia el músic canvià de piano; al cap d'un temps el tornà a canviar per un de millor. Passava temporades absent; els diaris parlaven dels seus concerts a ciutats importants. De tornada augmentava altra vegada el moviment al seu pis. Quan ell hi era, el piano sonava a tota hora. El músic vestia amb elegància i anava sempre ben acompanyat; les amistats no el deixaven tornar sol a casa. Aquest era l'ambient que es descrivia. Amb el pas del temps, es començà a notar un canvi. El moviment de nois i noies minvava, i es feia més espatiat. El músic ja no anava sempre acompanyat i moltes vegades tornava sol a casa embriagat per l'èxit. El piano es deixava sentir cada vegada menys. Després estigué un temps sense sonar. Quan se'l veia, el músic havia anat perdent l'aspecte elegant, i anava desarreglat. Un bon dia va arribar un camió de mudances i s'emportà el piano. Sembla com si amb quaranta anys d'antelació, Cardona hagués previst la trajectòria de la seva pròpia vida.

Tornem a reprendre el fil d'aquest article. Era a començament de 1957; aleshores ens vèiem amb freqüència, en els punts de contacte habituals a Vilanova: els bars, la Rambla, la platja. ("El Círculo, la calle Mayor"). Cardona feia de professor de batxillerat als Escolapis. Un dia em va demanar que el substituís durant dues setmanes, perquè ell havia d'estar a Barcelona, on feia una exposició de pintura. D'aquesta manera, quasi accidental, em vaig assabentar de la seva primera exposició. He de destacar dos aspectes. El primer és que ni els més propers sabíem que pintés. I el més notable és que la primera exposició va ser en una prestigiosa sala de Barcelona, les galeries Laietanes, i amb un catàleg amb un text de presentació d'un crític reconegut com Sebastià Gasch. Mentre la trajectòria pública de tots els artistes començava de manera modesta, amb participació en exposicions col·lectives o en concursos, amb una primera exposició personal en una senzilla sala de poble, Cardona entrà per la porta gran al món de l'art, amb una embranzida que no conec que ningú més hagués fet.

Armand Cardona era fill de mestres "nacionals", és a dir de l'escola pública. Els seus pares eren persones extraordinàries. La seva mare, Teresa Torrandell, va ser destinada a Vilanova, on es va traslladar amb la família, l'any 1933, a les escoles graduades de noies que havien estat creades de nou, en el marc del programa educatiu del govern de la República; era una dona enèrgica, d'una gran personalitat, mestre vocacional de l'escola pública, amb el que això significava llavors. La dita "passar més gana que un mestre d'escola" reflectia bé la situació. El seu pare era també mestre i excel·lent persona, amb destinacions diverses a l'escola pública i privada, amb un expedient menys meritós, encara agreujat com a conseqüència de la guerra civil. La mare va passar quasi tota la vida a l'escola graduada de Vilanova; el pare hi va tenir un destí fix els últims anys fins la seva mort cap als primers seixanta. Més tard, la mare va traslladar el domicili a Barcelona on aconseguí l'últim destí

escolar abans de la jubilació, i on a l'Armand se li oferien més possibilitats que a l'ambient clos i provincià de Vilanova. Ell sempre estigué molt unit a la seva mare.

L'ambient familiar on va néixer i viure era de preocupació per la cultura. Però, després de l'escolaritat elemental, la seva formació en tots els nivells va ser autodidacta. Sempre llegia molt. De jovenet passava hores llargues a la biblioteca Balaguer de Vilanova. Teresa Basora, llavors directora de la biblioteca, és testimoni de l'ampli abast de les seves lectures, que modelaven la personalitat. D'aquesta forma, gràcies a l'esforç solitari, Cardona esdevingué una persona d'extensa erudició i formació humanística, de múltiples i variades preferències i influències. Llegia tot el que se li posava al davant. Com diu Joan Callejón, semblava que "coneixia el contingut dels llibres abans d'haver-los llegit". Si tenia diners, se'ls gastava en llibres. La seva biblioteca, formada al llarg dels anys, de forma tenaç i desordenada, és un exponent de la seva personalitat. Citar, com s'ha fet, Marx, Engels, Lukacs, Sartre, o Fromm, és limitar l'abast del seu interès. Li preocupà amb curiositat universal la metafísica, l'estètica, la política, la història, la literatura, l'art en totes les manifestacions, sempre en l'orientació del progrés de la humanitat, però no només en una sola línia ideològica o política.

Cardona ha estat des de la primera joventut un ciutadà "compromès", "engagé", del seu temps. Des del 1957 s'ha expressat per mitjà de la pintura. Des de llavors, tota l'obra artística és un testimoni de la seva inquietud, del seu compromís enfront dels problemes de la humanitat, del seu afecte i solidaritat envers els éssers marginats o les situacions dramàtiques del nostre temps, que són mostra de contradicció i impotència en mig dels avenços de la tecnologia. Com en altres artistes, la pintura i el dibuix han estat la seva forma o instrument d'expressió i de manifestació de la creativitat. Hagués pogut ser un creador literari, però conscientment optà per la pintura.

Cardona no va rebre mai lliçons de cap pintor ni assistí a cap escola de Belles Arts. Sí que admirava de lluny i amb llibertat alguns artistes. Quan el 1957 va presentar la primera exposició, ho feia mostrant-se com un artista consistent i madur. Des de l'inici gaudí de consideració entre els artistes i d'apreci entre els crítics i comentaristes. Però actuà sempre en solitari, amb demostrada independència, es comportà en tot moment amb una llibertat que s'apropava al desordre, i no es lligà contractualment ni per afinitats personals o estètiques amb cap grup. El seu tracte amb galeries, marxants, intermediaris i col·leccionistes sempre fou difícil i irregular, fet que probablement repercutirà en la catalogació i en la valoració definitiva de la seva obra.

Cardona treballà amb tenacitat i avançà en una línia ascendent, amb pocs alts i baixos. Hi ha hagut una evolució progressiva des del 1957 fins el 1985, però mantenint-se en una trajectòria de continuïtat i de compromís permanent. Els catàlegs de les exposicions i els comentaris publicats ho testifiquen. Dins de la continuïtat, en la seva obra es poden distingir diversos cicles; a ell mateix li agradava dir-ho així i posa'ls-hi noms, que resulten significatius: **Retauls de les gents (Barques, màquines i gats)** (1956-57), cicles de les **Testes** (1958 i 1962-63), **Testimonis, empremtes, paisatges imaginaris** (1959-60), **Abismes, contemplacions espacials, L'home**

Una de les exposicions de Cardona que més recordo i més m'impresionà fou la celebrada a l'octubre de 1984, a l'Institut Francès de Barcelona, sota el títol de "De François Villon à Brassens. Quelques calligraphies". Per a mi, aquesta exposició és una autèntica exhibició de la seva personalitat total, una recopilació o síntesi de bona part de la seva obra precedent, i un compendi global del comportament de l'artista i de la seva forma de treballar. Per preparar-la, Cardona va llegir, en la llengua original i amb reiteració, centenars de textos de poesia francesa des del segle XV fins ara. Es passà setmanes de lectura, prenent notes, analitzant els textos i delectant-se en la literatura, sense agafar una tela ni un pinzell, meditant i estructurant mentalment l'obra que en podria sortir. Un cop pensada, es posà a pintar d'una manera apassionada. Cada obra resultà una glossa temàtica del text literari que la inspirava, i que cal·ligràficament era transcrit sobre la tela. Cada quadre d'aquesta exposició de 1984, una de les últimes d'Armand Cardona, mostrava una notable perfecció tècnica i una acurada realització. En moltes de les obres hi figuraven elements de les etapes anteriors: la iconografia (testes, gats, màquines), la composició (mirades, paisatges), la textura i el grafisme.

Cardona conjugà d'una manera molt particular la pintura i la literatura. Entre les seves realitzacions, a més de la pintura i del dibuix, destaquen les versions escenogràfiques per a obres o textos de Salvador Espriu, de Bertold Brecht, de Fernando Arrabal, de Georg Büchner, de Gabriel Ferraté, de Maiakowsky, entre d'altres, i en alguns casos amb més d'una versió. Els autors donen idea de les preferències de Cardona. La seva dedicació al teatre no es limita als decorats i a l'escenografia, sinó que s'estén també a cartells i a interpretacions plàstiques dels personatges.

Hem d'assenyalar la predilecció, no només per uns autors, sinó pel teatre en si, com una de les que íntimament més el complaïa. Un dels pocs estudis sistemàtics que havia seguit van ser a l'Institut del Teatre de Barcelona, durant una temporada curta; però li van deixar una empremta per tota la vida. Allà va conèixer l'extraordinari home de teatre que és Ricard Salvat, que ha estat una de les amistats més permanents de l'Armand Cardona, com ell no n'ha tingut amb ningú més. Des de molt joves han mantingut sempre un vincle entranyable d'amistat i afecte.

L'artista és inseparable de l'home. Cardona apreciava les persones i les coses senzilles. Ho són sempre les figures humanes, i fins i tot els animals, que dibuixà o representà a les seves obres. Recordo uns dibuixos anteriors a la primera exposició, inspirats en aspectes de l'estació, suposadament de Vilanova, on els personatges eren la dona que netejava els vagons, l'home que escombrava l'andana, el que recollia papers de les vies, el que taladrava els bitllets, l'encarregat de la mànega que proveïa d'aigua les locomotores de vapor, el vagabund que passava les hores mortes a l'estació, etc. Mariners, estiradors de barques abans que existís el port, pidolaires, orats, assidus de les tavernes, es contaven entre el repertori de les seves simpaties a la Vilanova de la joventut. Es obligat fer esment d'un home sempre amic de Cardona, a les hores joioses i a les hores baixes; em refereixo al vell Jaume Bertran, el ferrer de mar. El comportament de Cardona amb els amics i "companys" no distingia creences religioses ni polítiques. Ell apreciava en els altres la senzillesa, amb la qual

era sempre respectuós; a la vegada, rebutjava la mediocritat, la falsedat, la petulància, l'oportunisme, el dogmatisme de qualsevol tipus. Va professar un culte ritual a la llibertat i a la independència personal, tot això portat fins a un excés. Rebutjava els cortesans de qualsevol imperi o poder. Ell va arribar a la maduresa humana en ple franquisme i refusava intuïtivament i conscientment l'autoritarisme del sistema, l'afany de control total que el caracteritzava, però alhora desconfiava de les esperances poc fonamentades. Un canvi de règim, per als joves de llavors, o pels que anàvem entrant a la maduresa, representava el futur i l'esperança. El canvi polític esdevingut al nostre país després de 1975, va suposar un canvi en l'estructura, en les formes externes de la convivència pública, l'arribada d'una desitjada llibertat política. Però el nou sistema presentava tot seguit les febleses, mostrava ben aviat les seves mesquineses, d'un altre color, certament. El nou règim també tenia els seus cortesans. Eren molts els que no volien veure les responsabilitats pròpies i imputaven tots els mals als defectes aliens o estructurals. L'escriptor mallorquí Llorenç Villalonga posa en boca d'un personatge de l'any 1931 aquesta actitud: "Pensàvem que el dia que cauria la monarquia tots els espanyols tindríem més talent". A l'any 1975, s'hauria pogut substituir el terme monarquia pel de franquisme, i la frase mantindria la validesa. La societat no es canvia per decret, per un canvi de govern o de constitució. Hi ha trets del temperament col·lectiu que només molt lentament es transformen. Cardona estigué immergit en el món que li tocà de viure, però no dominat per aquest; sense deixar d'estar-hi compromès, el contemplava amb mirada comprensiva, i amb actitud escèptica. Treballà amb honradesa, fidel al seu compromís; mai no va usar el "sistema" en profit propi. Aquest "sistema", ell el contemplava amb lucidesa, amb comprensió, però a distància, des del més a fora que podia, sense encasellar-se, apartat tant com podia de tota disciplina, sobre tot si aquesta era imposada. Situant-se "*en ninguna part*", com ell deia, amb una expressió molt gràfica i gramaticalment poc ortodoxa.

Vull dedicar, al final de l'article, algunes consideracions o evocacions a la relació de Cardona amb Vilanova.

M'he referit a la seva primera exposició l'any 1957. Des del primer moment va tenir una bona acollida i reconeixement en el món de l'art. Però llavors a Vilanova, al petit nucli benestant de la cultura, que era a les tertúlies del Foment, no hi va haver la mateixa opinió, i Cardona va ser proscrit, anatemitzat. Aleshores s'organitzaven a Vilanova algunes activitats culturals de cert nivell. A la Festa Major de l'any 1958, el Foment Vilanoví va presentar als seus salons una exposició retrospectiva d'artistes vilanovins contemporanis. Cardona no hi va ser invitat, tot i que ja era un nom conegut a Barcelona. Amb motiu de l'exposició va donar una conferència el conegut pintor barceloní Ramon Rogent, que va fer una evocació de les principals figures de la pintura local i de la platja de Vilanova com a tema d'inspiració; la meitat de la conferència la va dedicar a parlar de Cardona Torrandell, que precisament no havia estat admès a participar a l'exposició. En acabar la conferència vaig tenir una llarga conversa amb Rogent, que jo intuïa que seria l'inici d'una amistat amb un artista que ja admirava; ens acomiadàrem fins al cap d'unes setmanes, atès que Rogent se n'anava de viatge a França, on havia de visitar Picasso. No el vaig tornar a veure, ja

que en el viatge va morir d'accident. La conferència de Vilanova va ser l'última de la seva vida.

L'any 1959, l'ajuntament de Vilanova va encarregar a Cardona la portada del programa de la Festa Major, per al qual va fer una composició avantguardista i abstracte en vermell i groc; contrastava amb el dibuix folklòric al que els vilanovins estaven habituats. Alguns ciutadans van arrancar indignats les cobertes, considerant que el treball de Cardona era un atemptat al bon gust. Es una anècdota que reflecteix l'ambient vilanoví del moment (l'any següent, l'ajuntament li va tornar a encarregar la portada).

Però el mateix any 1959, l'actitud va anar canviant, i el "stablishment" cultural de Vilanova ja va atorgar a Cardona la categoria d'artista. Per la fira de novembre de 1959, el Foment Vilanoví, que un any abans li havia rebutjat la participació, li va organitzar una exposició antològica. Els dirigents del Foment, amb un apreciable i particular sentit del "vilanovisme", del patriotisme local, van apreciar en Cardona el mèrit de vilanoví destacat, mereixedor per tant de l'acollida al "sancta sanctorum" del vilanovisme. Cardona va presentar una selecció molt acurada, i va fer algunes obres expressament per a l'exposició. Algunes la recordo perfectament i ben segur que seria de les que més aviat triaria en una imaginària selecció de tota l'obra de Cardona. Aquesta exposició marca una fita, ja que va ser una de les primeres manifestacions d'art d'avantguarda a Vilanova (l'única anterior havia estat el "I Salón Revista", exposició col·lectiva presentada pocs anys abans al museu Balaguer). Amb motiu de la inauguració i de la clausura de l'exposició de Cardona, ell mateix va invitar dos crítics de prestigi a parlar de la seva obra: Maties Ballester Cairat i Alexandre Cirici Pellicer.

Enric C. Ricart, avantguardista quaranta anys abans, i sempre artista molt sensible, va ser un dels pocs artistes consagrats que van comprendre i estimular Cardona des dels primers inicis. Amb el seu ponderat senyoriu, li deia: "Tiri endavant, Cardona, és important el que fa..."

Després, al llarg dels anys, Cardona ha anat presentant diverses exposicions a Vilanova, al mateix Foment Vilanoví, en diverses sales de la Biblioteca Museu Balaguer, al Castell de la Geltrú, en galeries privades. Malgrat residir habitualment a Barcelona, sempre ha passat llargues temporades a Vilanova. A través de les exposicions citades, els vilanovins han pogut contemplar l'evolució de la seva obra, una part de la qual s'ha incorporat a col·leccions privades. Ell sempre posava molta cura en la presentació de les exposicions; mai ho feia de forma rutinària. I en concret a Vilanova, cuidava el contingut dels catàlegs i els textos de presentació, a càrrec d'autors elegits per ell. També procurava que un conferenciant parlés de la seva obra durant l'exposició. Amb aquesta finalitat han estat presents a Vilanova, crítics d'art com Francesc Miralles, Cesáreo Rodríguez-Aguilera, Arnau Puig, Ricard Salvat, entre d'altres, a més dels ja citats Ballester i Cirici.

Cardona ha participat en algunes activitats ciutadanes, com en cartells per alguns actes assenyalats. Podem citar també una exposició que va presentar el 1981, amb motiu del centenari del ferrocarril, composta per obres al·lusives a aquest tema, realitzades expressament. Una mostra de popularitat fou que li fos encarregada la

decoració o pintura pels trajos del ball de diables, encàrrec molt adient al tarannà de Cardona, ja que el personatge “diable”, emblemàtic de l’heterodòxia, encaixa amb el seu temperament i amb les seves predileccions. Aquests trajos foren estrenats a la Festa Major de 1979.

Als museus de Vilanova hi ha algunes obres importants de Cardona, encara que no considerem que sigui l’aportació definitiva. Cal confiar en la capacitat de gestió dels polítics i funcionaris responsables, i en la comprensió i generositat dels familiars, per tal que Cardona estigui ben representat en les col·leccions públiques de Vilanova. Una obra destacable en un lloc públic de Vilanova és la pintura de grans dimensions que va fer l’any 1985 per als frontis del teatre del Círcul Catòlic. Es l’única obra de mides grans que fins ara hi ha a Vilanova, i és molt representativa de l’artista. Cardona la va fer amb gran afecte envers l’entitat, de la qual en tenia records molt grats, de quan a la seva joventut era un dels pocs llocs on tenien acollida algunes experiències de cultura en llibertat, en les quals ell havia participat.

A finals de 1984, el Foment Vilanoví va organitzar una exposició antològica, en commemoració del 25è aniversari de la primera celebrada el 1959. Els dies que l’exposició era oberta, alguns excessos de la vida lliure i independent que portava Cardona, es van exterioritzar en la seva salut. L’obsessió de no estar sotmès a normes i convencions, de viure lliurement sense disciplina, el va portar a l’extrem contrari: els hàbits adquirits van acabar subjectant-lo a ell. Els amics que l’apreciàvem feia temps que contemplàvem amb preocupació i amb impotència un procés de degradació progressiva. Vèiem proper el dia que, com per al músic del seu relat de joventut, algú aniria a “recollir el piano”. Durant l’exposició de desembre de 1984, va ser víctima d’una afecció gastro-intestinal, que va comportar l’hospitalització i la intervenció quirúrgica, que va superar. Però ell no va seguir les prescripcions mèdiques. L’exposició ja no va tenir la repercussió social que s’esperava, perquè l’artista no hi era present. Després Cardona ja no es va mantenir en la trajectòria ascendent. Va abandonar progressivament l’activitat artística. Ja no va fer cap més exposició amb obra nova. El mural del Círcul Catòlic és una de les últimes realitzacions, feta amb discontinuïtat en estones de lucidesa, que ja no eren totes. Al cap d’uns mesos va tenir una recaiguda, i la manifestació d’un envelliment prematur que ha estat irreversible, i que l’ha obligat a estar internat els últims anys, a acceptar una forçada disciplina. Es va iniciar un procés de “mort anunciada” que ha culminat el dia 14 de gener de 1995. L’evolució física i psíquica de l’Armand Cardona en aquests anys l’he seguida només a distància. Desconec amb detall el procés de la seva agonia com a “pacient”, però l’agonia com artista ha durat deu anys.

Com a home, Cardona ha tingut aspectes de grandesa, i també alguns de misèria. Però aquest home, ha estat un artista singular, que ha deixat una obra extensa i de qualitat, per la qual mereix un reconeixement públic permanent, i ocupa un lloc privilegiat a la història de l’art català contemporani. Asserenats per la seva pèrdua encara propera, caldrà ponderar quin és el seu lloc a la història. La misèria, haurà estat efímera com la vida; però la grandesa queda i espero que sigui adequadament reconeguda.